

פרק יז

שוני מהותי באיכות

הנידון הראשון במשנה: "מכר לו חטין יפות ונמצאו רעות... ", עוסק במקרה בו קיים שוני איכותי בין המוצר שהוזמן לבין זה שסופק, ובמקרה זה קבעה המשנה: "הלוקח יכול לחזור בו". וכן פסק השו"ע (חו"מ סי' רל"ג ס"א):

"..אבל אם מכר לו חטים יפות ונמצאו רעות, לוקח יכול לחזור בו אפילו לא התאנה בסכום, והמוכר אינו יכול לחזור בו, אפילו הוקרו.

ואם מכר לו רעות ונמצאו יפות, אפילו לא התאנה בסכום, מוכר יכול לחזור בו, והלוקח איננו יכול לחזור בו, אפילו אם הוזלו".

קביעה זו טעונה באור, כיון שכידוע, כאשר קיים מקח טעות, שני הצדדים רשאים לבטלו (כדלקמן פרק יט: "מכר לו יין ונמצא חומץ..."). נשאלת השאלה, מה הטעם שבמקרה זה רק הלוקח רשאי לחזור בו, ומה הגדרים בזה.

נראה שדין זה נתון במחלוקת ראשונים, אשר נחלקו ביסודו, האם הוא מחמת ההפסד שנגרם לאחד הצדדים, או שהוא בגדרי ביטול מקח, או בגדרי אונאה הרגילים, כדלקמן.

א. שיטות הראשונים

א. רשב"ם - המוכר לא הפסיד ואילו הקונה הוטעה

הרשב"ם פירש על אתר:

"התנה למכור לו חטים יפות ונמצאו רעות, אין זה מקח טעות שיוכלו שניהם לחזור, שהרי חטין התנה לו למכור וחטין מכר.

ואי משום דרעות נינהו, אין זו אלא אונאה כעין אונאת שתות, ויכול הלוקח לחזור, שהרי נתאנה, אבל מוכר שלא נתאנה, לא יוכל לחזור אפילו הוקיר השער, דבשעת מכירה לא נתאנה הוא אלא לוקח, ותנן בהזהב (ב"מ דף נא ע"א) מי שהוטל עליו אונאה, ידו על העליונה, רצה אומר לו תן לי מעותי או תן לי מה שאוניתיני, הכא נמי, מי שנתאנה יכול לחזור בו".

התחדש בדברי הרשב"ם שהמושג "אונאה" אינו מתייחס רק למקרה בו המוצר שלם אלא שערכו נמוך מהתשלום ששולם עבורו, אלא גם זהו כינוי למצב ביניים בו מצד אחד אין כאן מקח טעות כיון שהמוכר סיפק את סוג הסחורה עליה דובר, אולם מאידך גיסא, האיכות פחותה מזו שהוזמנה. מצב דומה קיים באונאת שתות, שזהו מצב ביניים בין אונאה ביותר משתות שבטל מקח, לבין אונאת פחות משתות, שקיימת מחילה ולא ניתן לתבוע כלל. באונאת שתות הרשות ביד הקונה בלבד לבטל את המקח או לתבוע אונאתו.

יש לדמות לזה את נידונינו בו מכר חיטים יפות ונמצאו רעות, ולכן הדין הוא שרק הקונה רשאי לבטל את המקח.²⁵¹

251. בהמשך דבריו הקשה הרשב"ם:

"ואע"ג דלית הלכתא כי היא משנה, דהא פסק רבא בהזהב (דף נ ע"ב) שתות קנה ומחזיר אונאה, ואינו יכול לומר תן מעות"

באור: באונאת שתות הדין הוא שהמקח קיים והמוכר יחזיר לקונה את הסכום העודף, דהיינו השתות, אם כן לכאורה אין מקור לזה שהקונה בלבד רשאי לבטל את המקח. ותירץ:

"אפילו הכי גבי יפות ונמצאו רעות, כולי עלמא מודו דיכול לחזור (הקונה בלבד), שהרי הטעהו ולא היה דעתו ליקח רעות, אבל גבי אונאת שתות, שקנה מה שרוצה לקנות, וליכא שום טעות אלא במכירת יוקר, התם מחזיר אונאה, משום דכתיב לא תונו, אבל המקח קיים".

דהיינו, קיים הבדל בין אונאה, בה קיבל הקונה את אשר חפץ ולכן המקח קיים ומחזיר את האונאה, לבין יפות ונמצאו רעות' שהקונה הוטעה ולכן רשאי לחזור בו.

צריך להבין, האם הרשב"ם חזר בו מדבריו דלעיל בהם השווה את הנידונים 'אונאה' ויפות ונמצאו רעות'.

נראה שהרשב"ם לא חזר מדבריו דלעיל, אלא הסבר דבריו הוא כדלהלן. הרשב"ם דן בשתי שאלות:

השאלה הראשונה היא, מדוע אין המוכר רשאי לחזור בו.

תשובתו היא, שדין זה שוה לדין אונאה, שאין המוכר רשאי לבטל את המקח כיון שלא נתאנה.

נימוק לזה מובא בדברי האור שמח (פ"ח הל' מכירה ה"ה), וזה לשונו:

"דהמתאנה איהו לא גמר ומקני, אבל אידך חבריה, ניחא ליה בהא ודאי בקיום המקח".

באור דבריו: גמירות דעת הוא הדבר הקובע במקח. לכן בחטים יפות ונמצאו רעות, המוכר מרוצה מהמכירה, לכן אינו רשאי לחזור בו, שהרי שכבר גמר בדעתו למכור. אבל הקונה שאינו מרוצה מהקניה, רשאי לחזור בו כל עוד לא גמר בדעתו לקיים את המקח. (אמנם האור שמח לא כתב בהדיא שזו סברת רשב"ם, אבל מכלל דבריו משמע שאזיל בשיטה זו).

השאלה השנייה עליה דן הרשב"ם היא, מדוע הקונה רשאי לחזור בו. על כך ענה, שהסיבה לכך היא מכיון שהקונה הוטעה ולא קיבל את אשר חפץ.

בנקודה זו שונה נידון זה מדין אונאה, בה הקונה קיבל את חפצו אלא ששילם יותר, לכן אינו רשאי לבטל את המקח, מה שאין כן כאן שבנוסף להפסד שנגרם לו גם לא קיבל את

הטעיה מכוונת או לא

יש לדון במשי"כ הרשב"ם (הובא בהערה): "שהרי הטעהו..." האם לשיטתו, זכותו הבלעדית של הקונה לחזור בו היא רק במקרה בו היתה הטעיה מכוונת מצד המוכר, או שמא גם כאשר הטעות ארעה בשגגה רשאי הקונה בלבד לבטל את המקח.

נראה להוכיח שגם כאשר לא היתה הטעיה מכוונת מצד המוכר, רשאי הקונה לחזור בו. ההוכחה היא ממוכר רעות ונמצאו יפות, שהמוכר יכול לחזור בו. במקרה זה לא יתכן לומר שמדובר באופן בו הטעו את המוכר שהרי הרשב"ם לא פירש כנימוקי"י, המבאר שבמוכר רעות ונמצאו יפות, מדובר שהקונה הטעה את המוכר, עיי"ש. מכאן, שכוונת הרשב"ם היא גם למקרה בו ההטעיה היתה בשגגה, שהקונה בלבד רשאי לבטל את המקח.

בנוסף לזה, יש להוכיח גם מההשוואה לאונאת שתות, שכשם ששם מחזיר את האונאה בין אם התכוין להטעות ובין אם לא התכוין לכך, כמו כן בנד"ד, בכל גווני הקונה יכול לחזור בו.

סכום שיטת הרשב"ם:

א. כאשר סופק מוצר השונה באיכותו מהמוסכם, אין כאן דין מקח טעות גמור ששני הצדדים יכולים לחזור בהם, כיון שהקונה קיבל מהמין שרצה, אלא הקונה בלבד רשאי לחזור בו, גם במקרה בו לא התכוין המוכר להטעות את הקונה.

ב. גם כאשר ההפסד הוא בפחות משתות, יכול המפסיד לחזור בו, כיון שלא קיבל את המוצר באיכות שביקש.

ב. ריטב"א וספר החינוך - כאונאה ביותר משתות

בדומה למבואר ברשב"ם אם כי במסקנה שונה במקצת כתב הריטב"א (ב"ב שם) וזה לשונו:

חפצו, הרי הוא רשאי לבטל את המקח.
כך מבואר ג"כ בפירושו לגמ' (דף פד ע"א, ד"ה ומתניתין):
"הלכך במכר יפות ונמצאו רעות יכול לוקח לחזור בו, דאמר ליה יפות בקשתי ומקחי מקח טעות. אבל אם בא מוכר לחזור ולומר גם אני אחזור שמקח טעות הוא, הלוקח אומר לו אינו טעות, שאף אני בחזקת רעות לקחתים".
דהיינו, כיון שהפסיד, לכן רשאי הוא בלבד לבטל את המקח.
כעין סברא זו נמצא בנתיבות (קפ"ב חידושים סקט"ו), שרק הלוקח יכול לחזור בו ולא המוכר כיון שרק הוא לא ידע שלא יתקיים המקח כפי רצונו, עיי"ש.

"ומדקתני הלוקח יכול לחזור בו' אי נמי המוכר יכול לחזור בו', משמע בחזרה גמורה, ואין כאן תביעת אונאה. ומשמע נמי דאפילו אין בהם אונאה בדמים אלא מדין מקח טעות.

ואם תאמר אם הוא מקח טעות, הרי אין כאן מכר כלל והדין הוא שיחזרו שניהם. יש לומר דכיון שהם מין אחד ממש, אינו מקח טעות גמורה עד שנאמר שלא חל המקח, (עד) דאיכא אינשי טובא דלצורך שעה לא דייקי בייניהו ושניהן לאכילה הם עומדים. אלא שאמרו חז"ל שמאן דקפיד בהא..(חסר. ור"ל קפידתו קפידא ולכן יכול לחזור) וכאונאה ביותר משתות דמי ליה שאם ירצה לחזור יחזור. וזה ברור".

מבואר בדבריו :

א. הסיבה שאין המקח בטל - כיון שהוא מין אחד (כרשב"ם), וכן מכיון שאין בזה קפידא גמורה.

ב. כיון שיש שמקפידים על כך, נתנו לזה חז"ל גדר של אונאה יותר משתות, שרשאי הקונה לחזור בו.

וכן מבואר בספר החינוך (מצוה של"ז), שדין זה הוא כדין אונאה ביותר משתות, וז"ל:

"ומה שאמרנו שבאונאה שיתרה על שתות יתבטל המקח... דווקא שבא לחזור מי שהתאנה, אבל בא לחזור בו המאנה מחמת שנתייקרו בינתיים או בטענה אחרת, אין שומעין לו... וזה ששנינו יפות ונמצאו רעות לוקח יכול לחזור בו', כלומר ולא מוכר".²⁵²

ג. רשב"א - שינוי השם

הרשב"א פירש (מובא גם במ"מ פ"ז הל' מכירה ה"א במעט שינויים והוספות):

"שאמר לו המוכר שהן יפות, ונמצאו שקורין לכמותן במקום שהן ירעות", אע"פ שאין אונאת שתות בין אלו לאלו בדמי המקח, אפילו הכי הלוקח יכול לחזור בו מפני שהטעהו, ויש ביניהם שינוי השם, והרי הוא קצת כשינוי חפץ מחפץ, שאם רצה המתאנה לחזור בו ולבטל מקחו - רשאי, אבל לא המוכר, לפי שאינו שנוי חפץ לגמרי".

מבואר בדבריו שדין זה בנוי ע"פ גדרי ביטול מקח של שינוי בחפץ, בו קיימים שני חילוקי דינים:

252. יתכן שהרשב"ם נמנע מלהסביר כשיטת הריטב"א וספר החינוך, כיון שלדעתו באונאה של יותר משתות גם המוכר רשאי לחזור בו, כיון שהמקח בטל לגמרי, כפי שיטת רבנו יונה המובאת בטור חו"מ ס"י רכ"ז ס"ד, עיין לעיל פרק יא בבאור השיטות בנידון זה.

א. שינוי חפץ מחפץ - המקח בטל לגמרי, ושני הצדדים רשאים לבטלו.
ב. שינוי השם בלבד ללא שינוי מחפץ לחפץ, כגון חיטים יפות ונמצאו רעות - רק המתאנה יכול לחזור בו.²⁵³

כדברי הרשב"א, מבואר ג"כ בדברי הרשב"א **בשם גאון** (מובא בשטמ"ק ב"ב פג ע"ב ד"ה א"ר חסדא):

"...ותנא תונא יפות ונמצאו רעות, יכול לוקח לחזור בו ולא מוכר. הנה בכאן יש בו ביטול מקח **מפני שיש בו שינוי השם** שהוא אומר שהוא מוכר לו יפות ובני אדם אינם קורין לאלו יפות כי אם רעות **והוי ליה כשינוי חפץ** והוא ביטול מקח **ואפילו אין בהם כדי אונאה**, ואפילו משך אותם יכול לחזור... מיהו אע"ג דהוי ביטול מקח מפני שינוי השם, לא הוי שינוי חפץ ממש כמו שחמתית ונמצאת לבנה...דהנהו ודאי לא חל עליהו זביני כלל משום דהוא מינא אחרינא ממש, אבל בין יפות ורעות אע"ג דאיכא שינוי השם, מ"מ חד מינא נינהו וחל עליהו זביני²⁵⁴ וכיותר משתות דמי ואפ"ה לוקח יכול לחזור בו אבל לא מוכר...".

ד. רבינו תם - אי קיום התנאי

ר"ת בספר הישר (סימן תרנ"ג), כתב בענין זה:

"הכא כולי עלמא ניחא ליה ביפות יותר מרעות, לפיכך לוקח יכול לחזור בו **דלא נתקיים התנאי**".

כוונתו היא, לכאורה, שהזמנת חטים יפות ע"י הקונה, היא בגדר תנאי, שאם יקבל רעות, אינו מעוניין במקח. לכן אי קיום התנאי, הוא סיבת יכולת הקונה לבטל את המקח.

253. הרשב"א חולק בזה על הרשב"ם שכתב בפירוש שאין כאן ענין של שינוי השם. זה לשונו (ב"ב דף פד ע"ב, ד"ה אבל לענין מקח):

"...ולא דמי (יין ונמצא חומץ) לחטין יפות ורעות, דהתם חד טעמא אית להו **וחד שמא אית להו** ומה ששאל מוכר לו אלא שאינהו קצת".

דהיינו, מוסכם על הרשב"ם והרשב"א שסיבת אפשרות הקונה לבטל את המקח היא מכיון שהקונה הוטעה. אולם יש הבדל ביניהם בזה, שלדעת הרשב"ם בנוסף לזה היה כאן הפסד לקונה ולכן רשאי לחזור בו, ואילו לרשב"א בנוסף לטעות יש כאן שינוי בשם החפץ ומסיבה זו רשאי הקונה לבטל את המקח. עיין לקמן נפ"מ להלכה בין השיטות, ועוד עיין לקמן בבאור השיטות.

254. צ"ע הרי ביותר משתות המקח בטל לגמרי ע"י שני הצדדים. ואולי צריך לגרוס: "וכפחות משתות דמי".

אבל הסבר זה טעון באור: אם אי קיום התנאי, גורם לביטול המקח, הרי לשני הצדדים יש זכות לבטלו, ומדוע רק הקונה רשאי לחזור בו. יתכן שאין כוונת ר"ת ל-"תנאי" כפשוטו, אלא כוונתו במה שכתב: "דלא נתקיים התנאי", שלא התקיימה הזמנתו של הקונה בשלימות.²⁵⁵

ה. המאירי - גדר אונאה

בדברי המאירי (בי"ב פג ע"ב ד"ה אמר המאירי) מפורש, שדיני משנתינו הם על פי גדרי דין אונאה. המאירי הוסיף לזה הסבר מיוחדש. זה לשונו:

"...ואע"פ שיש כאן שני השם בין יפות לרעות, והיה לנו לומר מקח טעות, שהרי יפות התנה ורעות מכר. יפות ורעות אין בהם צד מקח טעות **שכל הדברים יפים כשתעריכם אצל רעות מהם, וכן הן רעות כשתעריכם אצל יפות מהם**, ואין הענין חוזר אלא לאונאת דמים, וחזר הדין לדין אונאה לימחל בפחות משתות ולהחזיר אונאה בשתות מצומצם וליבטל ביתר משתות.

ואמר עכשיו שאם התנה לו ביפות, ומתוך שהתנה לו ביפות נתן לו זה דמי יפות ונמצאו רעות עד שיש בדמיהן אונאה ביתר משתות, הלוקח יכול לחזור בו שהוא המתאונה. ואפילו היה המוכר רוצה להחזיר לו אונאתו, אינו מקבלה בעל כרחו..."

מבואר בדבריו, שיסוד דיני המשנה הוא הלכות אונאה, הנובע מחמת הפרש שקיים בין מחיר החיטים הרעות לבין מחירים של היפות. לשיטתו, עצם זה שהקונה קיבל מוצר באיכות פחותה ממה שסוכם, אינה מאפשרת לו לבטל את המקח, וזאת כיון שאין מושג מוחלט של "יפות" ו-"רעות". יש ללמוד מדבריו שכאשר הפרש הוא בפחות משתות, אין הקונה רשאי לבטל את המקח.²⁵⁶

להלכה

א. פסק השו"ע (חו"מ רל"ג ס"א):

"...אבל מכר לו חטים יפות ונמצאו רעות - לוקח יכול לחזור בו אפילו לא נתאנה בסוכם".

255. עיין עוד בנידון האם ביטול מקח במוצר פגום נובע ממשפטי התנאים, בשו"ת רעק"א ח"ב סי נ"א, ובמה שכתבנו בענין זה לעיל פרק יב נספח א.

256. עיין לקמן (סעיף ג) בשיטת האביאסף בסוגיית כסף צרוף ובשיטת הגר"א המובאת בהערה שם.

מבואר בדברי השו"ע, שדין זה אינו תלוי בגדרי אונאה (כפי שיטת רוב הראשונים, ולא כשיטת המאירי).

ב. **הסמ"ע** (סק"ב) באר :

"היינו טעמא, כיון **דיש קפידא בשם** יפות ורעות, דכמה בני אדם מדקדקים לקנות דווקא יפות אפילו ביוקר ולא רעות אפילו בזול".

מבואר בדברי הסמ"ע במש"כ "דיש קפידא בשם יפות ורעות", שנקט כשיטות הסוברות, שהטעם הוא משום ביטול מקח הנובע מחמת שינוי השם (רשב"א, וראב"ד בשם גאון, ולא כהסבר הרשב"ם)

סכום

א. כאשר הקונה קיבל מוצר מהסוג שהזמין אלא שאיכותו פחותה מהמוזמן - אין כאן מקח טעות לגמרי, בו שני הצדדים רשאים לחזור בהם, אלא רק הקונה רשאי לבטל את המקח.

ב. קיימים מספר הסברים בראשונים באשר לסיבה שהקונה בלבד רשאי לחזור בו במקרה של "יפות ונמצאו רעות".

י"א מכיון שהתאנה ולא קיבל את המוצר באיכות שביקש. (רשב"ם)

י"א מכיון שנחשב לאונאה ביותר משתות, שהקונה רשאי לחזור בו אם ירצה. (ריטב"א וספר החינוך)

י"א כיון שיש שינוי שם בין הדבר שסוכם לבין הדבר שקיבל. (ראב"ד בשם גאון, ורשב"א, וכ"פ הסמ"ע)

י"א כיון שהיתה כאן אונאה בפועל של יותר משתות והדין הוא ע"פ גדרי דיני אונאה. (המאירי)

י"א כיון שלא התקיים התנאי (ר"ת, וצ"ע בסברא זו)

ב. הגדרת האיכות

כיצד נקבע להחשב "יפות" או "רעות".

מדברי הרשב"ם בבאור המשנה משמע שמדובר באופן בו מוסכם על שני הצדדים שהסחורה שסופקה היא מוגדרת כסחורה גרועה. לא ניתן לפשוט מדבריו מה הדין במקרה בו קיימים חילוקי דעות בין הצדדים האם הסחורה היא נחשבת רעה או טובה. אבל מדברי הרשב"א: **ונמצאו שקורין לכמותן במקום שהן** "רעות" (וכיו"ב כתב הראב"ד בשם גאון כדלעיל), ניתן ללמוד שהעיקרון הקובע להחשב "יפות" או

"רעות", הוא "שם" הדבר, כיצד הוא נקרא בפי האנשים הגרים במקום המכר. במקרה בו קיימים חילוקי דעות בקרב האנשים הנמצאים במקום המקח, נראה שנוהגים בזה כפי שנוהגים במקרה בו קיימים חילוקי דעות באשר לשוני שיש במוצר, אם שוני זה נחשב פגם שמחמתו רשאי הקונה לבטל את המקח. בענין זה העלנו לעיל (___) שנקבע על פי רוב הלקוחות באותו מקום או ע"פ מומחה. כמו כן נראה בנידון זה, שעל פי רוב הלקוחות או ע"פ מומחה נקבע אם נחשב שינוי איכותי ("רעות") ע"מ להוציא ממוחזק.

יש לברר מה הדין כאשר אמנם קיים שוני איכותי ע"פ לשון בני אדם, אולם אין הרבה בני אדם המקפידים על שוני זה.

בסמ"ע שהובא לעיל בסמוך כתב: "כיון **דיש קפיזא בשם** יפות ורעות, דכמה בני אדם מדקדקים לקנות דווקא יפות אפילו ביוקר ולא רעות אפילו בזול".

ניתן לדייק ממש"כ "דכמה בני אדם..", שאין צריך "רוב" בני אדם המקפידים, כדי שיתחשבו בהם, אלא די בזה שיש ציבור מסויים "כמה בני אדם" המקפידים, ולכן רשאי הקונה לבטל את המקח כתוצאה מהשינוי במוצר שקיבל.

יש ללמוד מכאן שאם מדובר באופן בו לא קיימת בקרב הציבור הקפדה על השם, לא יוכל הקונה לבטל את המקח. עיין לקמן (פרק יח) לגבי הקפדה מועטת.

[יש לציין שלעומת האמור לעיל, הובאה שיטת המאירי (שכאמור, נדחתה מההלכה), שאין מושג קבוע ל"יפות" או "רעות", לכן אין לבטל את המקח אם קיים רק חסרון באיכות, אא"כ היתה שם אונאת שתות].

אמנם, אם באמת קיים הפרש כספי בין המוצרים בשיעור של יותר משישית (+16%), שני הצדדים רשאים לבטל את המקח, כפי גדרי הונאה האמורים בשו"ע חו"מ סי' רכ"ז.

מסקנה

סכמו שני הצדדים על איכות ברמה מסויימת, ואחר שהתקבל המוצר והתברר שהוא שונה במקצת ברמתו, נחלקו הצדדים אם שינוי זה נחשב לשינוי איכותי או לא, יש לברר אצל הקונים ועל פי רובם נקבע, או ע"פ מומחה.

כאשר ע"פ הרוב מוגדר המוצר באיכות שונה ממה שסוכם, נראה שאין צריך שרוב הציבור יקפידו על השינוי, אלא די בזה שקיים ציבור מסויים המקפיד על שינוי זה בכדי שיוכל הקונה לבטל את המקח.

אם קיים הפרש כספי בין המוצרים בשיעור של יותר משישית, שני הצדדים רשאים לבטל את המקח.

ג. תוספת או תערובת מוצר דומה

בהזמנת מוצרים המורכבים מפרטים קטנים כגון חמרי בנין (מסמרים, ברגים), או במוצרי מזון מסויימים (צימוקים, שקדים), וכן בהזמנת מתכות גולמיים, קיימים מקרים בהם הקונה קיבל את הזמנתו בשלימות עם "תוספת" מוצרים דומים נוספים אשר לא נכללו בהזמנה, כגון שהזמין כמות מסמרים בגודל מסויים ויחד עם קיבל מסמרים בגודל אחר, ודבר זה מקשה על עבודתו השוטפת וכדומה.

כמו כן יש מקרים בהם המוצרים "הדומים" כלולים בתוך הכמות שהוזמנה (כגון במקרה בו ההזמנה היתה לפי משקל).

יש לברר האם במקרים אלו רשאי הקונה לבטל את המקח כדין "יפות ונמצאו רעות". בענין זה עסקו הפוסקים בנידון כדלקמן.

א. מכר כסף סיגים בחזקת כסף צרוף

מובא במרדכי (ב"ב פ' הספינה, סי' תקס"ג. צ' ד.):

"ואביאסף פסק דאם מכר כסף סיגין בחזקת צרוף, אין יכולין לחזור בו, אבל זהב ונמצא כסף או להפך, שניהם יכולין לחזור".

דין זה הובא בבית יוסף (חוי"מ סו"ס רל"ג), וזה לשונו:

"ומה שכתב בכסף סיגים בחזקת כסף צרוף, אין יכול לחזור בו, היינו כשאין בו שיעור אונאה, וכן משמע בהגהות מיימון פרק י"ז מהלכות מכירה (אות ב)".²⁵⁷

מבואר בבית יוסף, שעצם זה שהקונה קיבל כסף סיגים במקום כסף צרוף, אינו מהווה סיבה לביטול המקח, כל עוד ההפרש בין המוצרים אינו בשיעור אונאה.

וכן פסק הרמ"א (חוי"מ סי' רל"ג ס"א), שבכהאי גוונא "המקח קיים ומחזיר לו ההונאה, דהכל מין כסף".

ב. שיטת הפוסקים

הפוסקים דנו בשאלה: מדוע המקח קיים, הרי זה דומה לחיטים יפות ונמצאו רעות, שהלוקח יכול לחזור בו.

257. אמנם הדבר פשוט בסברא, שאם יש שיעור אונאה אין המקח קיים. אבל צריך עיון כיצד למד הב"י כך מדברי הגהות מיימוניות, אשר העתיק את דברי האביאסף המובאים במרדכי ללא כל תוספת.

כתוצאה מקושייה זו, יש שדחו פסק זה מההלכה.²⁵⁸

כמו כן יש פוסקים שיישבו את הפסק, וניתן ללמוד מדבריהם גדרים נוספים הקשורים לנידון "יפות ונמצאו רעות", כדלקמן.

א. המהרשד"ם - בכלל מאתיים מנה

המהרשד"ם (שהובא לעיל בהערה) לאחר שדחה את האביאסף, כתב יישוב לפסקו, וזה לשונו:

"ומכל מקום פשיטא דעד כאן לא קאמר האביאסף אלא בכסף סיגים, דבכלל ק"ק ק' (בכלל מאתיים מנה), דרך משל, דבכלל עשרה דרמי (שם משקל) של כסף סיגים יש שמנה מכסף צרוף, ואם כן הרי יש שם שיעור כסף צרוף שמכר לו, כיון דודאי א"ל (אולי ר"ל: אי אפשר) למימר דלא מיירי אביאסף אלא כשאין שם אונאה, וכמו שכן ראיתי בדברי מהררי"ק נר"ו (הבית יוסף), מה שאין כן בשאר דברים כמו נייר וכיוצא בזה".

258. **המהרשד"ם** בתשובה (ח"מ סי' שפ"ה, בתחילת דיונו בדברי האביאסף) טען: א. האביאסף לאו תנא הוא ופליג על משנת "יפות ונמצאו רעות" דחוזר לוקח לעולם. ב. סברת האביאסף סברת יחיד ואינה מקובלת, "ואם באנו אחרי סברות מיחידים, לא הנחת חיים לעולם". אח"כ כתב יישוב לאביאסף, כדלקמן)

הש"ך חו"מ סי' רל"ג סק"א הגיה בדברי המרדכי (שהוא מקור דברי הרמ"א): "מכר כסף סיגים בחזקת כסף צרוף, אין המוכר יכול לחזור בו", ולא: "אין יכולין", לכן רק המוכר אינו יכול לחזור בו אבל הקונה יכול לחזור בו כדין יפות ונמצאו רעות. הש"ך הוכיח גירסא זו, שכן נאמר בראב"ן וכך מדויק בב"י. דעת הש"ך הובאה להלכה בנתיבות המשפט (משה"כ אות ה').

הגר"א בבאורו (חו"מ סי' רל"ג אות ד'), אחר שהקשה את הקושייה דלעיל, באר, שדינו של האביאסף, אשר הוא מקור דינו של המרדכי, נובע מזה שלמד במשנה "יפות ונמצאו רעות, הלוקח יכול לחזור בו", דהיינו מדין אונאה. לכן בגוונא שאין אונאה, אין המקח בטל. אבל הרשב"ם באר שדין המשנה אינו נובע רק מדין אונאה, אלא מזה שהלוקח הוטעה בזה שלא קיבל את אשר חפץ (כפי שהובא לשונו לעיל). לכן רשאי הקונה לבטל את המקח, גם כאשר אין בהפסדו שיעור אונאה, וכ"ש לרמב"ם, שאפילו אם לא נתאנה, יכול הלוקח לבטל את המקח. ע"כ מבאור הגר"א.

העולה מבאור הגר"א ששיטת האביאסף תואמת את שיטת המאירי שהובאה לעיל, שדין "יפות ונמצאו רעות" הוא ע"פ גדר אונאה.

צריך עיון לפי זה בשיטת הרמ"א, שלאור דברי הגר"א נמצא שהוא פוסק כשיטת האביאסף והמאירי הנ"ל, מהם עולה שזכותו של הקונה לבטל את המקח ב"יפות ונמצאו רעות" מצטמצמת רק למקרה בו ההפרש בין המוצרים הוא בשיעור של יותר משתות. לעיל הובא שרוב הפוסקים חולקים על כך וסוברים שאין זה תלוי בהפרש המחירים, וכך נפסק בשו"ע. **העולה מכאן** שנידון זה נתון במחלוקת השו"ע והרמ"א, ובפוסקים לא מצאתי שהזכירו זאת.

מבואר בדבריו שדברי האביאסף נאמרו דווקא לענין כסף סיגים אשר כולל בתוכו כסף צרוף עם עוד הוספות. בנידון זה המקח קיים, כיון שלמעשה קיבל הקונה את אשר דרש. אבל בענין אחר, כגון שמכר לו נייר טוב ונמצא רע, ודאי גם אליבא דהאביאסף המקח בטל.

יש ללמוד מכך שכאשר הקונה קיבל את הזמנתו בתוספת גורמים אחרים הפחותים באיכותם, אין זה נחשב "יפות ונמצאו רעות" ואין הוא רשאי לבטל את המקח.

ב. מחנה אפרים - ניתן לתקן

הסבר דומה עם נימוק נוסף כתב **המחנה אפרים** (הל' אונאה סי' ו') לאחר הבאת טענות המהרשד"ם והש"ך דלעיל:

"ואני אומר עם שאיני כדאי, דהעיקר כדברי האביאסף. ולא דמי ליפות ונמצאו רעות דיכול לוקח לחזור בו, דהתם יכול לומר 'בפירות יפות אני רוצה'. אבל הכא בנמצא כסף סיגים, לא שייך לומר האי טענה 'בכסף צרוף אני רוצה', דהלא כל שמחזיר לו זה אונאתו יכול הלוקח להוליכם לצורף ויצרפם ויחזור להיות כסף צרוף... דמי למכר לו פירות יפות ונמצא בהם טינופת הרבה, דעל ידי ניכוי סגי כיון שהפירות עצמן אינם רעות".

מבואר בדבריו שדין 'יפות ונמצאו רעות' נאמר רק במקרה בו קיבל סחורה אשר לא ניתן לתקנה. לעומת זאת, בנמצא כסף סיגים, ניתן להביא לצורף והוא יצרף את כסף הסיגים ויעשהו כסף צרוף, לכן המקח קיים כדין קונה פירות ומצא בהם טינופת מרובה (ב"ב דף צד ע"א), שהמוכר צריך לנפות את הטינופת והמקח קיים.

בהמשך דבריו דימה המחנ"א זאת למש"כ הפוסקים בכל דבר שיש בו טעות, שכאשר שייך בו השלמה או תיקון, המקח קיים, כמ"ש הרא"ש בתשובה המובאת בטור סי' רל"ב במכר לו בית וכו', שהמקח קיים כיון שמכר לו בית, ותשלום התיקונים מוטל על המוכר. כמו כן בקונה כסף צרוף ונמצא כסף סיגים, המקח קיים, ותשלום עבודת הצורף יוטל על המוכר.

המחנ"א הגביל את חידושו, כדלקמן:

"וכל זה אינו אלא במוכר שברי כסף או כלים כדי לשוברם, אבל במוכר לו כלי כדי לאישתמושי ביה ונמצא כסף סיגים, נראה דדמי ל'יפות ונמצאו רעות' דלא היה רוצה זה לאישתמושי בכלי כזה והוי מקח טעות, מה שאין כן בלוקח כסף כדי למוכרו או לעשות ממנו כלי, כל שהמוכר מחזיר לו אונאתו אין כאן מקח טעות לבטל המקח".

מבואר בזה, שרק לגבי חומרים גולמיים המקח קיים במקרה בו ניתן להביא את

החומר למצב המוזמן, אבל לא לגבי כלי גמור. בנידונינו בו היכלי שהזמין שלם אלא שקימת 'תוספת', נראה שגם למחנה אפרים אין הקונה רשאי לבטל את המקח, דלא גרע מכסף סיגים.²⁵⁹

כעין דברי המחנ"א התבאר בהגהות **אמרי ברוך** (על שו"ע חו"מ סי' רל"ג: "שאני גבי כסף, שאין שינוי בעצמות הכסף שבנסכא, רק שיש אצלו סיג נחושת וכד', וכשמנכין זה מן המשקל, הרי הכסף שבתוך אותו הנסכא כמזוקק.. ואין מקום לתביעה רק הוצאת הזיקוק"), וכ"כ כתב הבאר היטב בהערה (חו"מ סי' רל"ג סק"ד). וכן כתב בתשובת **ושב הכהן** סי' ס"ד (מובא בפ"ת, חו"מ סי' רל"ג סק"ב). ובאר שם שמש"כ המרדכי: אין שניהם יכולים לחזור, כוונתו שאי אפשר לבטל את המקח אלא המוכר צריך להשלים, והוסיף: "ומה שכתב הרמ"א, דהכל מין כסף, כוונתו לאפוקי אם יש ריבוי סיגים, שכבר אבד ממנו שם כסף".

מבואר בדבריו שבמקרה בו כתוצאה מהתערובת חל שינוי שם, ואין זה הדבר המוזמן, אין המקח קיים.

ג. נתיבות המשפט - תלוי באיכות התיקון

הנתיבות המשפט (רל"ג משה"א סק"ד) דחה את החילוק האמור לעיל, ע"פ חידוש שכתב בספרו "מקור חיים" על הל' פסח (סי' תל"ז סק"ז). שם חידש בעל נתיבי"מ, שדברי הרא"ש בתשובה (המובאת בטור חו"מ סי' רל"ב), שכאשר מכר בית ונמצא רעוע, כל עוד שמו עליו, המקח קיים והמוכר יתקן הליקויים, מתייחסים למקרה בו היה הבית ראוי לשימוש המיועד לו גם ללא התיקונים. אבל אם צריך להוציא הוצאות כדי לבצע תיקונים יסודיים, אשר בלעדיהם לא ניתן לדור בבית - המקח בטל, כיון שזה נחשב למום בגוף המקח, שנפסק שם ברמ"א שמבטל את המקח.

מסיים הנתיבי"מ: "וגם הכא לא חזי למלאכתו בלתי הוצאות". דהיינו, כיון שהקונה ביקש כסף צרוף לשימוש מסויים, ואי אפשר להשתמש בו בתור שכזה אא"כ יוציא עליו הוצאות, הרי זה נחשב למום בגוף הדבר המבטל את המקח.

על פי דבריו נדחת השוואת המחנ"א לדין קונה פירות ונמצא בהם טינופת מרובה, כיון ששם ניתן להשתמש בפירות במצב זה, ומעשה הניפוי אינו נחשב לתיקון עקרוני

259. **יש לדון** בדברי המחנ"א: מדוע אם נמצא כלי של כסף סיגים, המקח בטל, הרי עדיין ניתן להביאם לצורך, שיעשהו מכסף מזוקק.

ונראה לומר, שבכה"ג המקח בטל, כיון שכאשר יזקק הצורף את הכסף מהסיגים שבו ויעשהו כלי מכסף מזוקק, הרי פנים חדשות באו לכאן, כמ"ש הר"י מגאש בתשובה סי' נ"א (הובא לעיל) משא"כ כשמדובר בחתיכות כסף, שקודם הזיקוק היו ללא "פנים" וה"ה אח"כ, בזה המקח קיים.

כמו זיקוק הכסף מהסיגים שבו ע"י הצורף. כמו כן בנידונינו, לא יוכל הקונה לבטל את המקח כל עוד קיים קושי מהותי "לנפות" את התוספת החיצונית.

סכום

נחלקו הפוסקים במקרה בו קיבל הקונה את הזמנתו בשלימות עם "תוספת" (לא חיצונית), אשר פוגמת בשלימות המוצר.

א. י"א שרשאי לבטל את המקח כדין "יפות ונמצאו רעות". (מהרשד"ם בתירוץ קמא, והש"ך והגר"א אליבא דהשו"ע).

ב. י"א שהמקח קיים, ואינו דומה ליפות ונמצאו רעות':

• כיון שקיבל את הזמנתו בשלימות, אין התוספת מהוה סיבה לביטול המקח. (מהרשד"ם)

• כאשר מדובר בדבר גולמי שאינו כלי, וניתן לתקנו ולהביאו למצב שהוזמן. (מחני"א, אמרי ברוך, שו"ת ושב הכהן)

ג. י"א שאם כתוצאה מהתערובת השתנה שם המוצר, המקח בטל. (שו"ת ושב הכהן)

ד. י"א שאם נדרש תיקון יסודי הכרוך בהוצאות על מנת להביא את המוצר למצב שהוזמן, המקח בטל. (נתיח"מ)

הנראה להלכה:

א. אם הקונה טרם שילם - רשאי לטעון "קיים לי" כשיטות הסוברות שרשאי לבטל את המקח.

ב. אם כבר שילם - רשאי המוכר לקיים את המקח בטענת "קיים לי" כשיטות הסוברות שהמקח קיים.

ג. אם כתוצאה מהתערובת השתנה שם המוצר או שדרוש תיקון יסודי הזקק הוצאות כספיות על מנת שיהיה המוצר כפי שהוזמן, רשאי הקונה לבטל את המקח אף אם כבר שילם.

ד. הזמנה סתמית

ישנם מקרים בהם הקונה משלם סכום מסוים, ומעוניין בכמות הסחורה הניקנת בסכום זה מבלי שיידע מראש על איזו כמות מדובר. יש לדון במקרה זה כאשר הזמין מוצר, ולא פירט באיזה איכות מעוניין, וקיבל מוצר באיכות גרועה, האם רשאי לבטל את המקח.

רשב"ם - המקח קיים

הרשב"ם (סוד"ה אין אחד) כתב: "וה"ה במוכר סתם, שלא פירשו לא רעות ולא יפות, דאין אחד מהם יכול לחזור בו".

מבואר בדבריו שבכה"ג המקח קיים. נראה שהסברא בזה היא, כיון שקיבל את הזמנתו, ואע"פ שהתכוין לאיכות אחרת, מ"מ הוא לא הביע זאת במילים, ודברים שבלב אינם דברים.

ה. הזמין סתם וקבל מוצר שנמכר או שאינו נמכר בחנות זו

לעיל (פרק ג) התבאר, שהגדרת "פגם" נקבעת ע"פ לקוחות אותה חנות ממנה נקנה המוצר. ע"פ המבואר נראה, שכאשר הזמין מוצר סתם וקיבל מוצר באיכות גרועה: אם באותה חנות נמכרים מוצרים אלו בשני סוגים (סוג א' וסוג ב'), לא יוכל הקונה לבטל את המקח.

אולם אם אין מוכרים שם אלא מוצרים באיכות טובה (סוג א'), והקונה קיבל מוצר באיכות נמוכה ביחס לרמת המוצרים הנמכרים באותה חנות, רשאי הקונה לבטל את המקח. במקרה זה המוכר לא יוכל לטעון שבמקומות אחרים מוצר זה נמכר אף שאיכותו גרועה, כיון שהקונה יוכל לטעון כנגדו, שהוא קנה בכוונה תחילה דווקא מחנות זו, כיון שבה אין מוכרים מוצרים באיכות גרועה.²⁶⁰

ו. גבול הירידה באיכות

יש לברר עד איזו רמה של איכות ירודה רשאי המוכר לירד במקרה בו הקונה לא פירט לו על האיכות הרצויה.

נראה שיש ללמוד זאת מתוך דקדוק בדברי הרשב"ם, כדלקמן.

דברי הרשב"ם דלעיל (סעיף א), בהם התבאר שכאשר לא ציין הקונה את האיכות הדרושה, רשאי המוכר לתת לו מהאיכות הגרועה, טעונים באור. הרי מן הסתם משלם כדי לקבל סחורה טובה, כפי שכתב הרמב"ם (פט"ו ממכירה) "כל הלוקח סתם אינו לוקח אלא דבר השלם מכל מוס", וכן מבואר בדברי הרשב"ם עצמו (ב"ב דף צג ע"א סוד"ה לאו משום):

"...וסתם לוקח אעבד שפירא יהיב זוזי, כדאמר נמי לקמן אפירי שפירי יהב

260. כעין סברא זו במסכת ב"ק דף ח ע"ב, "להכי דייקי זובני עידית וזיבורית, ארעא דלא חזיא לד".

זו"ז". אם כן כיצד יתכן שכאשר לא פרשו את האיכות הנדרשת, יוכל המוכר ליתן לו חטיים גרועות מבלי שהלוקח יוכל לחזור בו.

ונראה בבאור הענין, שבמשנתנו "יפות ונמצאו רעות - לוקח יכול לחזור בו", מדובר באופן בו שני סוגי החטים, הטובים והרעים, עומדים למכירה, אלא שהקונה לא פירט מהו הסוג בו הוא מעוניין. בכה"ג סובר הרשב"ם שיכול המוכר ליתן לקונה מכל אחד מסוגי החטים, כיון שהם עומדים למכירה, ונמצא שיש להם ביקוש, ולכן הם כלולים בהגדרת "פירי שפירי". אבל ודאי אינו יכול ליתן לו חטים שאינם עומדים כלל למכירה בחנותו.

כמו כן נראה פשוט שאם קיים מוצר שהוא גרוע ביותר כגון מוצר מזון שאינו טרי או גרוטאה, והוא עומד למכירה במחיר זול במיוחד, והקונה קנה "סתם" ולא הזכיר באיזה איכות מעוניין, לא יוכל המוכר לספק לו סחורה מהמוצרים ההם, כיון שכאשר מזמינים "סתם", בודאי אין מתכוונים לאיכות ירודה ביותר אלא אם כן מציינים זאת במפורש.

מסקנה

קונה ששילם סכום כספי עבור מוצרים, מבלי שידע מהי הכמות שיקבל, וכן לא ציין במפורש את האיכות שמעוניין, וקיבל מוצרים באיכות נמוכה ממה שציפה לקבל:

א. אם בחנות נמכרים מוצרים ברמות שונות וקיים ביקוש סביר לכולם, רשאי המוכר לספק לו מהמוצרים בעלי האיכות הנמוכה ואין הקונה רשאי לבטל את המקח.

ב. אם אין נמכרים בחנות זו מוצרים באיכות נמוכה, אע"פ שנמכרים בחנויות אחרות, אינו רשאי לספק לו מוצרים באיכות נמוכה, ואם סיפק, רשאי הקונה לבטל את המקח.

ג. אם מוכר בנוסף למוצרים בעלי האיכות הטובה, גם מוצרים גרועים ביותר במחיר זול במיוחד, אינו רשאי לספק לקונה שקנה סתם, ואם סיפק לקונה ממוצרים אלו - רשאי הקונה לבטל את המקח.